

Alen Lipuš

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Strategija pojavnih pojmov: kritika in relevantnost

Besedilo predstavi in umesti v filozofski kontekst fizikalistično strategijo pojavnih pojmov. Glavni namen besedila je pokazati, da je takšna sredinska pozicija, ki hkrati vztraja pri realizmu takšnosti in fizikalizmu, nevzdržna. Najprej smo artikulirali, za kaj sploh gre pri tej strategiji in kaj so pojavni pojmi. Nato smo izpostavili kritiko te strategije in s tem skušali prikazati, da takšna sredinska pot metafizičnega konzervativizma in realizma takšnosti ni vzdržna. Prav tako smo ilustrirali dejstvo, da se je sodobna razprava o ontologiji zavesti dodobra polarizirala in s tem iztirila tovrstna kompromisna stališča. Na koncu razvijemo nasvet za fizikaliste, ki je v bistvu napotitev stran od kompromisnega stališča med realizmom takšnosti in fizikalizmom.

Ključne besede: pojavni pojmi, takšnosti, teorija zaobjetosti, metafizika, fizikalizem

1. Strategija pojavnih pojmov

Strategija pojavnih pojmov je fizikalistična strategija, ki priznava obstoj pojasnjevalne vrzeli in videza kontingence, a hkrati ne priznava ontološke vrzeli, temveč kvečjemu pojmovno. *Argument iz zamisljivosti* in podobni argumenti (npr. argument iz znanja in argument iz pojasnjevalne vrzeli) predstavljajo ovire za fizikalizem, nanje pa *strategija pojavnih pojmov* (odslej SPP) odgovarja tako, da pokaže njihovo združljivost s fizikalizmom, pri čemer se sklicuje na posebno naravo pojavnih pojmov. V skladu s to strategijo je *argument iz zamisljivosti* možen zaradi načina, kako razmišljamo o mentalnih stanjih. Ta način je tesno povezan z uporabo pojavnih pojmov, ki se razlikujejo od fizikalno-funkcionalnih pojmov, ta razlika pa je po mnenju zagovornikov pojavnih pojmov glavni razlog za obstoj omenjenih argumentov in problemov. V nadaljevanju bomo videli, da je glavna značilnost pojavnih pojmov način, na katerega jih pridobimo. Ne moremo posedovati pojavnih pojmov brez prvoosebnega izkustva. Po tej značilnosti se razlikujejo od fizikalno-funkcionalnih pojmov. Cilj SPP je podati odgovor na vprašanje *Zakaj izpeljujemo dualistične sklepe iz argumentov, kot je na primer argument iz za-*

misljivosti? V osnovi velja teza, da določene značilnosti pojavnih pojmov (npr. epistemska neprosojnost, izoliranost, izkustvena vsebovanost, posebni način pridobitve) zadostno odpravijo težave, ki jih za fizikalizem predstavlja recimo argument iz zamisljivosti.

Določeni problemi v filozofiji duha so možni ravno zaradi neupoštevanja posebnih značilnosti pojavnih pojmov (Tye, 1999: 707).¹ Tye trdi, da so problemi, kot so problem pojasnjevalne vrzeli, problem lastništva, problem dvojnikov ipd., v filozofiji duha lahko obravnavani kot legitimni le, če ne upoštevamo pojavnih pojmov, drugače pa izginejo. Zagovorniki SPP zatrjujejo, da je smiselno pričakovati pojasnjevalno vrzel med fizičnimi in mentalnimi procesi, saj so pojmovani znotraj dveh različnih pojmovnih polj, ti pa nista združljivi oziroma zvedljivi eno na drugo. SPP torej prepozna obstoj problemov v filozofiji duha na tak način, da jih razume zgolj kot pojmovne in ne kot ontološke probleme. Dodaja še, da je za posedovanje teh posebnih pojmov mogoče ponuditi fizikalno razlago. Če to drži, potem morda še vedno nimamo fizikalne razlage zavesti, kot ugotavlja Chalmers, imamo pa razlago, zakaj se nam umestitev zavesti v fizikalističen okvir sploh kaže kot problem (Chalmers, 2007: 168).

SPP se sooča z dvema problemoma. Prvič, pokazati mora, kako pojavni pojmi razlagajo naše epistemske in modalne intuicije, in drugič, kako je možno pojavne pojme fizikalno razložiti. V nadaljevanju bomo predstavili ugovor Martine Füst (2014), ki skuša pokazati, da je SPP kvečjemu dualistična in ne fizikalistična strategija, najprej pa bomo SPP artikulirali.

2. Kaj so pojavni pojmi?

Zagovorniki pojavnih pojmov torej priznavajo obstoj pojasnjevalne vrzeli med duhom in telesom (mentalnih lastnosti ni mogoče pojasniti s fizičnimi oziroma mentalne lastnosti niso izpeljive iz fizičnih), toda to vrzel razumejo zgolj kot epistemsko in ne ontološko. Ohraniti želijo ontološki monizem na način, da odpravijo dozdevnost ontološke vrzeli. To dozdevanje oziroma videz pripisujejo pojmovni vrzeli ali pojmovnemu dualizmu in hkrati vztrajajo, da lahko pojavne pojme razložimo znotraj fizikalistično-monističnega okvirja. Na vprašanje, kaj točno so pojmovni pojmi oziroma kaj so tiste njihove lastnosti, ki naredijo problem duha skladen s fizikalizmom, odgovarjajo različno.

¹ Tye si sicer kasneje premisli in se v knjigi *Consciousness Revisited* (2011) oddalji od zagovora SPP. Spozna namreč, da SPP ni prava pot za sodobnega fizikalista. Njegova glavna motivacija za zavrnitev je uvid, da je strategija posledica kartezijanskega pojmovanja duha, ravno to pojmovanje pa mora sodobni fizikalist preseči oz. zavrniti. Tye razvije stališče pojavnega eksternalizma prek utemeljevanja teze, da pojavni značaj izkustva ni »v glavi«, ampak zunaj, v svetu: »If meanings ain't in the head, then why insist that qualia are in there?« (Tye, 2011: 199). Pokaže, da fizikalistu ni potrebno zanikati, da so filozofski zombiji metafizično možni, ker to zanj ne predstavlja nobene težave.

2.1 Prepoznavni pojmi

Prepoznavne (nepojavne) pojme tvorimo s pomočjo že obstoječe pojmovne mreže, saj pri identificiranju neke stvari kot že poznane, slednjo vedno primerjamo s splošnejšim pojmovnim ozadjem. Loar pojasnjuje osnovne značilnosti prepoznavnih pojmov na primeru porcelana. Kaj je porcelan, lahko razumemo s pomočjo teoretičnega oziroma tehničnega opisa. Šele kasneje se lahko naučimo empirično prepoznavati primerke porcelana. Pri pojavnih pojmihi to ni mogoče, saj so prepoznavni v samem bistvu. To, da je pojavni pojem prepoznaven, pomeni, da ne moremo pridobiti zadostnega teoretičnega oziroma tehničnega razumevanja pojma in šele nato empirično sposobnost prepoznavanja. Sposobnost prepoznavanja je nujno vezana na instanco izkustva. (Loar, 1990: 83)

2.2 Izkustveni pojmi in pojmovna izolacija

Pojavne pojme lahko razumemo s pomočjo analogije med programsko kodo in uporabniškim vmesnikom. Uporabniški vmesnik predstavlja določen del programske kode, tako kot pojavni pojmi predstavljajo fizične in funkcionalne lastnosti možganov. Skratka, pojavni pojmi so pojmi, ki jih uporabljamo pri fenomenološki refleksiji. Stvari, ki pa jih pojavni pojmi fenomenološko razkrivajo, so pravzaprav fizične lastnosti.² (Loar, 1990: 85) Za razliko od ostalih prepoznavnih pojmov, kjer se referent in način prezentacije³ lahko razlikujeta, to pri pojavnih pojmihi ni mogoče. Lahko imamo različne pojme, na primer, drevesa, lahko ga pojmujeemo teoretično ali empirično, ta pluralnost pa pri posedovanju pojavnih pojmov ni mogoča, saj je, kot smo že omenili, referent že način prezentacije. Brez izkustva – *načina prezentacije* – ni pojavnih pojmov.⁴ Pri ostalih prepoznavnih pojmihi se lahko zmotimo in zamenjamo drevesu podobno stvar za samo drevo, kar pa ni možno v primeru pojavnih pojmov, saj ne moremo zamenjati mentalnega dogodka bolečine za nekaj drugega.⁵

² Ta trditev je ključna za fizikaliste, saj morajo vztrajati, da pojavni pojmi »kažejo« na fizične lastnosti. Nasprotniki jim ugovarjajo, da bi v tem primeru pojavni pojmi morali biti spoznavno prosojni, tj. za nosilca pojavnih pojmov bi morali imeti takšno razodetveno moč, da bi ta točno vedel, na katero fizično stvar določeni pojavni pojem »kaže«.

³ Način prezentacije (ang. *mode of presentation*) pomeni način, kako pridobimo neko novo znanje. Medtem ko se lahko npr. o drevesu poučimo na različne, bolj ali manj enakovredne načine, lahko pojavne pojme spoznamo oz. pridobimo samo na en način – z izkustvom.

⁴ To neposredno povezavo referenta pojavnih pojmov in njihovega (edinega) *načina prezentacije* v svojo argumentacijo vključujejo tako privrženci SPP kot nasprotniki fizikalizma (npr. Fürst). Prvi razumejo to neposredno povezavo kot pojasnilo za pojmovno izoliranost pojavnih pojmov in kot obrambo pred epistemološkimi argumenti, drugi pa kot (ne)posredno podkrepitev trditve o ne-fizičnih lastnosti referentov pojavnih pojmov.

⁵ V ozadju je t. i. teza o nezmotljivosti (ang. *incorrigibility thesis*), ki pravi, da ni mogoče, da bi se motili o lastnih mentalnih stanjih, oz. da so introspektivne sodbe o trenutnih mentalnih stanjih nezmotljive. Če torej doživljamo neko stanje *x*, potem ni možno, da bi se motili o tem, da to stanje doživljamo. Tej tezi se sicer

Čeprav obstaja veliko poskusov opredelitve pojavnih pojmov, je vsem skupna ideja, da pojavne pojme od ostalih razlikuje to, kaj pomeni »posedovati pojavni pojem« v primerjavi s »posedovati ne-pojavni pojem«. V glavnem, pojavni pojmi so tesno povezani s posameznimi specifičnimi izkustvi in perspektivami, v katerih se tedaj nahaja nosilka pojmov. S spreminjanjem izkustev se spreminjajo tudi pojavi pojmi. (Stoljar, 2005: 477) Ključnega pomena je trditev, da tako fizikalni pojem »vzdraženost C-vlaken« kot pojavni pojem »bolečina« referirata na isto ontološko (fizično) stvar. Iz tega tudi sledi, kar Stoljar imenuje, *teza o izkustvu* (ang. *experience thesis*) ali, povedano drugače, pojmovna izoliranost pojavnih pojmov od vsega ostalega dotedanjega pojmovnega nabora. Pojavni pojmi namreč ne morejo biti izpeljani iz pred-izkustvenega stanja oziroma ne morejo biti izpeljani iz fizikalnih pojmov. SPP mora pokazati, kako je možna pojmovna izoliranost kljub isti ekstenziji⁶ obeh vrst pojmov. Pojemovno izoliranost privrženci SPP pojasnjujejo s sklicevanjem na posebne značilnosti pojavnih pojmov. Smiselno se je torej vprašati, kakšne oziroma katere so te posebne značilnosti, ki pojavnim pojmom podeljujejo tovrstno pojasnjevalno moč.⁷ (Fürst, 2014: 115)

2.3 Konstitutivni in demonstrativni pojmi

Pojavne pojme lahko obravnavamo tudi kot konstitutivne, kar pomeni, da vsebujejo pojavne lastnosti. Papineau zagovarja idejo, da pojavni pojmi vsebujejo *shranjene zaznavne šablone*⁸ (ang. *stored sensory templates*), podobno kot *zaznavni pojmi* (ang. *perceptual concepts*) (Papineau, 2007: 120–122). Zaznavni pojmi so pojmi, ki jih pridobimo z zaznavo in jih uporabljamo, kadar nadalje razmišljamo o vsebini zaznavnih izkustev. Kadar na primer na cesti vidimo črno mačko in se vprašamo, ali je to sosedova mačka, uporabljamo zaznavni pojem. Zaznava črne mačke je aktivirala *shranjeno zaznavno šablono* »sosedova črna mačka«. Premik od uporabe zaznavnega pojma do pojavnega pojma sestoji v tem, da se nadalje vprašamo, kako je imeti izkustvo črne mačke oziroma sosedove črne mačke. (Papineau, 2007: 124) Druge obravnave pojavnih pojmov (na primer, pojavnih pojmov kot demonstrativnih pojmov) se osredotočajo na njihovo drugo bistveno lastnost, tj. lastnost neposrednega referiranja. Sklicevanje na neposredno referiranje pojavnih pojmov zagovornikom takšne strategije omogoči, da lahko opustijo

ugovarja na razne načine (gl. npr. Armstrong, 1963), tukaj pa o njej ne bomo polemizirali, ampak jo bomo predpostavili, da bomo lahko lažje orisali SPP.

⁶ Ekstenzija pojma so vse konkretne stvari, ki jih pojem označuje: npr. ekstenzija besede »pes« obsega vse pretekle, sedanje in bodoče pse.

⁷ Nasprotniki SPP zatrjujejo, da iz značilnosti pojavnih pojmov ni razvidno, kako lahko z njimi pojasnimo npr. pojemovno izoliranost, našo epistemsko situacijo glede problema duha in telesa in obstoj pojasnjevalne vrzeli.

⁸ *Shranjene zaznavne šablone* so vzorci nevronske aktivnosti ob nekem izkustvu, lahko jih imenujemo tudi nevronske šablone.

razpravo o domnevnih nefizičnih lastnostih pojavnih pojmov, ki so po mnenju nasprotnikov fizikalizma ključnega pomena zanje. (Fürst, 2014: 118)

Obravnava pojavnih pojmov kot demonstrativnih⁹ se sooča s številnimi problemi. Papineau ji očita preozkost, saj *rdečnost* ne more biti nekaj podobnega kot *tisto*, ne moremo namreč pokazati na občutek rdečnosti (Papineau, 2007: 119). Chalmers ji očita, da izpusti ključno značilnost pojavnih pojmov, in sicer njihovo čisto fenomenologijo (Chalmers, 2007: 171). V novejši literaturi se tako pomembnost pojavnih pojmov ne vidi toliko v njihovem načinu referiranja kot v njihovem posebnem načinu prezentacije. Fürst izpostavi ta vidik kot pomemben in dodaja izziv za SPP, ki ga oblikuje kot zahtevo po razlagi, kako lahko pojavni pojmi vsebujejo introspektivno dosegljive informacije o pojavnem značaju izkustva, če bi naj za njih bilo bistveno to, kako jih dobimo (način prezentacije), in ne to, na kaj referirajo (pojavni značaj izkustva) (Fürst, 2014: 122).

3. Papineaujeva teorija pojavnih pojmov

Za Papineauja imajo pojavni pojmi posebno strukturo, in sicer »*to izkustvo x*« (Papineau, 2007: 129–130). V tem primeru *x* pomeni neko dejansko izkustvo, na primer izkustvo rdečega paradižnika. Ta model spominja na demonstrativno obravnavo, ki pojavne pojme razume kot zamenljive s kazalnimi zaimki, a Papineau kasneje, kot pripomni Fürst (2014), vpelje določene spremembe (nevronske šablone), s katerimi se oddalji od demonstrativnosti. V vsakem primeru pa v jedru pojavnih pojmov ostane izkustvo, in sicer v smislu, da pojavni pojmi uporabljajo izkustvo. Pojavna referenca izkustva namesti instanco¹⁰ tega izkustva in v tem smislu pri tej namestitvi uporabi *to* izkustvo. Ta pristop temelji na empirični obravnavi zaznavnih pojmov:

Kot sem dejal na koncu prejšnjega razdelka, je fenomenologija zaznavnih izkustev določena s senzorično šablono in ne z informacijami, ki jih vsebuje. Sedaj trdim, da je ista senzorična šablona podlaga tako zaznavnim izkustvom kot fenomenalnemu razmišljanju o teh izkustvih. Iz tega sledi, da bodo tako zaznavna izkustva kot tudi fenomenalno razmišljanje imeli isto fenomenologijo. To pojasni, zakaj se fenomenalno razmišljanje o vizualnem izkustvu ptice občuti enako kot zaznavno razmišljanje o ptici sami. (Papineau, 2007: 124)

⁹ Demonstrativni pojmi so nekaj podobnega kot kazalni zaimki. Demonstrativna obravnava pojavnih pojmov pomeni, da jih razumemo kot kazalne pojme, s katerimi na nekaj kažemo oz. nekaj označujemo, podobno kot to delamo s kazalnimi zaimki.

¹⁰ Pri izkustvu rdečega paradižnika je pojavna referenca tega izkustva za Papineauja shranjena pojavna oz. senzorična šablona, ki se ob tem izkustvu aktivira.

Za Papineauja so torej pojavi pojmi zgolj poseben primer zaznavnih pojmov. Zato jih moramo razumeti podobno kot zaznavne pojme, a s to razliko, da niso uporabljeni, kadar razmišljamo o objektih zaznavnega izkustva, temveč kadar razmišljamo o izkustvu samem. Uporaba se nanaša na aktivacijo shranjene nevronske (zaznavne) šablone. Senzorična šablona je torej nekakšna kognitivna podlaga, ki omogoči realizacijo pojavnih pojmov. V tem Papineau vidi pojasnilo edinstvenosti pojavnih pojmov. Če torej pojavi pojmi uporabljajo izkustva, to pomeni, da brez slednjih ne morejo obstajati.

Toda ali lahko obravnava pojavnih pojmov, ki ignorira način prezentacije in se osredotoča zgolj na nevronske ali senzorične šablone, pojasni domnevno edinstveno vlogo pojavnih pojmov, tj., ali lahko pojasni, kako pojavi pojmi omogočijo introspektiven dostop do relevantnih informacij, ali lahko pojasni njihovo kognitivno vlogo? (Fürst, 2014: 120)

Hiter odgovor se glasi, da lahko. Nevronska šablona je namreč del pojavnih pojmov: pri prvi seznanitvi s pojavnim pojmom se ustvari temu primerna nevronska šablona, nadaljnja uporaba pojavnega pojma pa pomeni naknadno aktivacijo te nevronske šablone. Vse, kar pojasnitev kognitivne vloge od nas zahteva, je, da pokažemo, kako lahko z nevronskimi šablonami pojasnimo nadaljnjo uporabo pojavnih pojmov. Tu bi lahko celo dejali, da je nevronska šablona dejansko način, kako pojavi pojmi predstavljajo vsebino. Za Papineauja je značilno, da zanika pomen fenomenologije pri določanju referentov. Razlikuje namreč med kognitivno vlogo in pojavno vsebino in zaradi tega zanj ni sporno, da imajo pojavi pojmi z enako kognitivno vlogo, a različno oziroma nično fenomenologijo, istega referenta. (Papineau, 2007: 125)

Referent je določen z vzročno verigo in z informacijami, ki so pripete na pojem. Vprašanje, ki ga Fürst načinja, je, kako lahko pojem, ki deloma temelji na nevronski šabloni, nosi posebne informacije o izkustvu, ki jih znanstvenica Marija v svoji brezbarvni sobi nima? (Fürst, 2014: 125) Fürst opominja, da te informacije niso o deskriptivno opisani nevronske šablone, saj te Marija lahko izve v svojem brezbarvnem okolju. Prav tako informacije niso o fizikalno opisani nevronske šablone, saj bi te lahko pridobila s študijem nevronskih šablon drugih ljudi, ko ti gledajo barve, vendar ji to ne bi zadostovalo, da bi sama pridobila to nevronske šablono in s tem pojave pojme.

Videti je, da so tukaj relevantne informacije o tem, kako je biti v stanju, v katerem je nevronska šablona aktivirana. To pa pomeni, da aktivacija nevronske šablone, ki je pripeta na neki pojavni pojem, mora vsebovati primerno fenomenologijo, če želimo, da bo pojavni pojem nosilec ustreznih informacij za pojavno védenje. Aktivacija nevronske šablone mora vsebovati informacije o pojavnem značaju izkustev, slednji pa je bistvena lastnost izkustev. In če je kognitivna vloga pojavnih pojmov kopičenje informacij o izkustvu, potem neizbežno sledi tesna povezanost fenomenologije in nevronskih šablon, se pravi pojavnih pojmov in pojavnega značaja. (Fürst, 2014: 121)¹¹

Toda Papineau zaradi očitnih razlogov (zagovarja namreč fizikalizem) eksplicitno zanika to povezavo, in zdi se, da s tem kritikom olajša delo. Če namreč zanikamo pomembnost *načina prezentacije* pojavnih pojmov, potem je težko pojasniti, kako lahko subjekt sodi o pojavnem značaju izkustev, če pa ima nevronska primerno šablono, ki ni povezana s fenomenalno vsebino.

4 Kritika SPP

Zgoraj smo videli, kako mestoma Fürst ugovarja Papineaujevi obravnavi pojavnih pojmov, sedaj pa si bomo njeno teorijo, ki nasprotuje Papineaujevi, podrobneje ogledali. Posebne značilnosti pojavnih pojmov se zdijo dokaj nejasne, sploh če jih, kot Papineau, razlagamo kot nevronske-senzorične šablone. Prav tako je težko videti, kaj točno pojavni pojmi doprinesejo k razpravi o problemu zavesti, če jih razumemo kot neodvisne od pojavnega značaja oziroma fenomenologije izkustva. Če razumemo pojavne pojme, kot jih Papineau, potem, če želimo biti dosledni, moramo sprejeti idejo, da pojavno-subjektivni značaj izkustev nima nobene kognitivne vloge pri pojavnih pojmi. Toda če je to res, čemu jih potem sploh postulirati? Fizikalisti, kot je Papineau, namreč ne smejo sprejeti razmisleka, da pojavni pojmi imajo fenomenalni značaj, zaradi česar se morajo zateči k težavni nepojavni obravnavi pojavnih pojmov.

¹¹ Ker želi Fürst raziskati referente pojavnih pojmov, ne pa podati celotne obravnave pojavnih pojmov, se osredotoča na osnovno aplikacijo, torej na seznaitveno, primarno izkustvo s pojavnimi pojmi, in ne na izkustvo, ko že pridobljene pojavne pojme uporabljamo ali pa ko razmišljamo o izkustvih drugih ljudi. Tu se torej osredotočamo na prvoosebno perspektivo. Predpostavka o pojavnem značaju je zgolj spoznanje, da obstaja nekaj takega kot, kako je biti subjekt, ki doživlja neko izkustvo. Sleherno izkustvo ima svoj pojavni značaj in lahko bi dejali, da ima slednji poleg kakovostne tudi razločevalno funkcijo. Če bi posedovali drug pojavni značaj, potem bi šlo za drugo izkustvo. Čeprav je nagib Martine Fürst anti-fizikalističen, na tej točki pojavni značaj ne uporablja v tem smislu, ampak pušča odprto možnost, da je pojavni značaj identičen s fizičnimi lastnostmi.

4.1 Teorija zaobjetosti

Če želimo zadostiti obema pogojema pojasnitve, se pravi, če želimo pojasniti izoliranost in kognitivno vlogo (izoliranost se nanaša na neizpeljivost pojavnih pojmov iz fizikalnih pojmov, kognitivna vloga pa na spoznavno novost ob seznanitvi s pojavnimi pojmi in njihovo nadaljnjo uporabo), potem je potrebno nadgraditi obstoječe obravnave pojavnih pojmov, ker te, kot smo videli, pojasnijo zgolj izoliranost, medtem ko pojavni značaj izkustva, tj. kognitivno vlogo, zanemarijo. Potrebno je torej razviti novo obravnavo pojavnih pojmov, ki bo pojasnila njihovo spoznavno vlogo ob seznanitvi z izkustvi. (Fürst, 2014: 125)

V teoriji *zaobjetosti* (ang. *encapsulating account*) pojavni pojmi zaobjemajo samo izkustvo, slednje je namreč v samem jedru pojavnih pojmov. Vidik zaobjetosti se tu nanaša na način pridobitve pojavnih pojmov in s tem se predpostavlja, da je ravno slednji ključen pri določanju same narave pojavnih pojmov in tega, kako in na kaj pojavni pojmi referirajo. Referenti pojavnih pojmov so določeni zaradi samo-reprezentacijske lastnosti izkustva, da neposredno izraža te referente. Za Fürst so referenti pojavnih pojmov pojavni značaji izkustev in s pojavnim značajem kot zagovornica vrste dualizma poudarja fenomenologijo, medtem ko Papineau, kot smo videli, razume referente pojavnih pojmov kot nevronske šablone. Fürst tako za razliko od Papineuja trdi, da je kvalitativna vsebina (fenomenologija) pojavnih pojmov ključna za njihovo razumevanje. Tako je zanjo občutek rdečnosti ključen za pojavni pojem *rdeče*, medtem ko je za Papineuja ta občutek zanemarljiv, saj je po njegovem pomembna samo *nevronska šablona*, ki se pri seznanitvi z rdečim aktivira.

Glede na omenjeno, se lahko vprašamo, kakšna je razlika med izkustvi in pojavnimi pojmi, če pa med njima obstaja tako močna povezava, tj. povezava, ki zaobjame oboje? Fürst meni, da je razlika v tem, da so pojavni pojmi trajnejši od izkustva (Fürst, 2014: 125). Pridobitev pojavnega pojma pomeni posplošitev izkustva in tako nadaljnjo možnost uporabe pri diskriminaciji in identifikaciji fenomenologije drugih izkustev. Ravno ta splošnost pojma ga razlikuje od nekonceptualiziranega izkustva. Nekaj podobnega govori tudi Papineau (2007) v svoji obravnavi pojavnih pojmov, kjer pojavni pojmi uporabljajo izkustvo. Uporaba izkustva pomeni, da kadar uporabljamo pojavne pojme, se ti vedno nanašajo na neko instanco izkustva, od koder so bili prvotno pridobljeni. Filozofi ta značaj pojavnih pojmov in pojavne zavesti imenujejo transparentnost. Izkustva so transparentna, če se ni možno osredotočiti na izkustvo kot izolirano od zunanjega sveta (Tye, 1995: 29). Tye kot primer navaja izkustvo modrega kvadrata. Modra barva in kvadratura takšnega lika se intuitivno zdita kot nekaj, kar pripada zunanjemu svetu. Toda ko se poskušamo osredotočiti na to izkustvo brez zunanjih predmetov, na katere se nanaša, in tako razbrati kakšno posebno lastnost, ki to izkustvo razlikuje od drugih, se zdi naloga nemogoča (Tye, 1995: 30).

Toda ključna teza Martine Fürst je, da so izkustva samoreprezentativna, kar pomeni, da je referent pojavnega pojma *rdečnost*, ki ga pridobimo, denimo, z izkustvom rdečega paradižnika, sama rdečnost oziroma pojavni značaj izkustva in ne nevronska šablona, kot trdi Papineau. Zavestna izkustva torej ne potrebujejo nobenega drugega predstavitvenega načina. Izkustvo, ki reprezentira samo sebe, je namreč zaobjeto v pojavnem pojmu. Vidimo, da je lastnost samo-reprezentacije ključna pri pridobivanju pojavnih pojmov, saj samo-reprezentacija pojasni naše zavedanje izkustva in šele tedaj, ko smo pozorni na dogajajoče se izkustvo, so uresničeni pogoji za pridobitev pojavnega pojma. (Fürst, 2014: 127) Zaradi tega moramo, da ugotovimo, kakšen okus ima jabolko, vanj ugrizniti in ga okusiti. Samo izkustvo okušanja dodeli pojavni pojem *okus jabolka* ali *jabolčnost*. Pridobitev pojavnega pojma *jabolčnost* je neizogibna in neposredna. Zaradi samoreprezentacijske narave pojavnih izkustev ni mogoče, da ne bi, če je vsem ustreznim pogojem zadoščeno, pridobili pojavnega pojma *jabolčnost*, ko ugriznemo v jabolko. Pojem *jabolčnost* lahko nadalje uporabljamo pri presoji okusov drugih sadežev ali pa si zgolj zamišljamo, kakšen okus je imelo neko specifično jabolko. Informacije o pojmu *jabolčnost* nam s pridobitvijo pojma postanejo introspektivno dostopne.

Vidik zaobjetosti lahko sedaj strnemo v naslednje štiri trditve:

1. Zaobjeta izkustva so samoreprezentativna in kot taka napravijo referente pojmov za neposredno razvidne.
2. Zaobjeta izkustva s tem omogočijo, da so pojmi lahko nosilci primernih informacij.
3. Samoreprezentativnih izkustev se zavedamo in zaradi tega so lahko informacije, ki jih posredujejo pojmi, introspektivno dostopne subjektu.
4. Samoreprezentativen značaj izkustev zaobsega tako pridobitveni način oziroma *način prezentacije* pojavnih pojmov kot tudi njihovo kognitivno vlogo.

Kakšne posledice, če sploh, ima samoreprezentativen značaj izkustev za pojme? Zaradi predstavitvenega načina, ki je tudi edini možen, če vzamemo resno samoreprezentacijo izkustev, pojavni pojmi neposredno referirajo na referente. Neposredna referenca je zagotovljena zaradi samoreprezentativne narave izkustva. (M. Fürst, 2014: 128) Referiranje pojavnih pojmov je tako notranje določeno in zato lahko pojavne pojme razumemo kot *toge označevalce*, kar pomeni, da so njihovi referenti isti v vseh možnih svetovih. *Način prezentacije* in referent sta znotraj *vidika zaobjetosti* tesno povezana in s samoreprezentacijo je ta povezava dosežena. S tem se tudi izognemo scenariju, ki zadeva druge konstitutivne obravnave, kjer je možno, da ima pojavni pojem drugo fenomenologijo ali sploh nobene. Fürst sklene, da samoreprezentacijska narava izkustev narekuje, da če se nam izkustvo zdi nefizično, potem tudi res je. Avtorica v svojem članku tako pokaže, kako se ta fizikalistična strategija, tj. SPP, izkaže kot podkrepitev anti-fizikalizma.

4.2 Krožnost strategije

Prav tako ni jasno, kako strategiji pojavnih pojmov pravzaprav uspe ubraniti fizikalizem pred npr. *argumentom iz zamisljivosti*. Zagovorniki SPP pojasnjujejo zamisljivost mikrofizičnih duplikatov s pojavnimi pojmi. Zaradi pojmovne izoliranosti pojavnih pojmov si lahko zamišljamo mikrofizične duplikate. To pa pomeni, da zamisljivost ne temelji na ontološki vrzeli, temveč na pojmovni, s tem pa je odpravljen problem, ki ga zamisljivost mikrofizičnih duplikatov predstavlja za fizikalizem. Skratka, privrženci pojavnih pojmov lahko pojasnijo, zakaj so p-zombiji zamisljivi, in s tem izpodbijajo povezanost zamisljivosti in metafizične možnosti. Zamisljivost je namreč pogojena s pojavnimi pojmi, ti pa referirajo na fizične stvari (npr. nevronske šablone) in jih lahko opišemo s fizikalnim slovarjem. S tem ostanemo znotraj fizikalističnega okvirja in se obranimo pred *argumentom iz zamisljivosti*.

Toda ali lahko zgolj predpostavimo identiteto duha in telesa, preden smo opravili s tezo o zamisljivosti? Kot pripomni Polcyn (2010), morajo privrženci SPP najprej zavrniti tezo o zamisljivosti, preden predpostavijo resničnost identitete duha in telesa (str. 100). Teza o zamisljivosti¹² namreč zanika resničnost identitete duha in telesa. Ne moremo zgolj predpostaviti nečesa, kar moramo šele dokazati kot resnično, saj je različnost pojavnih lastnosti od fizičnih vsebovana v tezi o zamisljivosti, in če si je možno razločno zamišljati ločenost pojavnih in fizičnih lastnosti, potem lastnosti vsebovane v pojavnih pojmi ne morejo biti fizične.

5. Sklep in nasvet za fizikaliste

Predstavili smo eno izmed glavnih strategij fizikalizma (tj. SPP) za obrambo pred raznimi očitki, ki jih nanj naslavlja zagovorniki raznih oblik ekstra-fizičnih entitet – lastnosti oz. substanc. Najprej smo želeli karseda natančno artikulirati, kaj sploh pojavi pojmi so in v kakšen filozofski kontekst oz. v katero razpravo sodijo. Prikazali smo razne pristope pri razumevanju pojavnih pojmov in se naposled osredotočili na eno izmed bolj uveljavljenih oblik, tj. na Papineaujevo obravnavo pojavnih pojmov. Na podlagi tega smo nato predstavili enega izmed najnovejših vidikov pojavnih pojmov, t.i. vidik zaobjetosti, ki ga je prva razvila Martina Fürst (2014). Ta vidik pokaže, da lahko s pojavnimi pojmi prej podpremo kakšno različico dualizma kot pa fizikalizem. Idejo, da je nek argument za (proti) določeno

¹² Na tem mestu velja pripomniti, da ugovor, ki temelji na tezi iz zamisljivosti, izgubi svojo težo takoj, ko se spomnimo Martonovega (idejo so poleg Petra Martona (1998) razvijali tudi Scott Sturgeon (2000) in Keith Frankish (2007)) metamodalnega argumenta, ki pravi, da lahko idejo o zamisljivosti, ki sprva napada fizikalizem, uporabimo proti njej sami in sicer tako, da zatrdimo, da so npr. anti-zombiji zamisljivi. Vzporedni modalni argument tako idejo zamisljivosti obrne proti njej sami. Če je namreč zamisljivo, da je zavest fizična (in so zombiji nemogoči), in če zamisljivost vsebuje možnost, potem je možno, da so zombiji nemogoči, torej so zombiji nemogoči.

stališče tako »močan«, da hkrati podpre (zavrže) nasprotno stališče, je razvijal že P. Churchland (1989). V svojem odgovoru F. Jacksonu (1982) zagovarja trditev, da je argument iz znanja tako močan, da če mu uspe pobiti fizikalizem, mu hkrati uspe pobiti dualizem. Fürst pa v članku zagovarja tezo, da če je SPP tako močna, da lahko ubrani fizikalizem, potem je tudi dovolj močna, da lahko podpre kakšno različico dualizma. Še več, Fürst pokaže, da se s SPP lahko okoristijo samo zagovorniki anti-fizikalizma. Po njenem namreč fizikalistovo stališče postane nevzdržno, takoj ko ta prizna obstoj pojavnih pojmov. Pojavnost oz. fenomenologija je bistvena za pojavne pojme, česar pa noben fizikalist, ki ni iluzionist, ne bo priznal, kot smo videli pri Papineaju, ki sicer uporablja pojavne pojme, ampak zanika pomembnost fenomenologije. No, za Fürst je takšno stališče nevzdržno, ker hkrati zanika bistveno lastnost pojavnih pojmov, a jih še vedno uporablja.

V sodobnih razpravah se problem in odnos med duhom in telesom ne postavlja na teren tradicionalnega fizikalizma, ki se ga nato zagovarja preko identitetne teorije, redukcije ali funkcionalizma. Razprava se je tako premaknila na eni strani v smer t. i. eksplozivizma, ki vidi v problemu duha in telesa priložnost za utemeljitev metafizičnih spekulacij (ekstra-fizikalistične teorije, kot so npr. panpsihizem, Russellianski monizem, kozmopsihizem, ki se utemljujejo na pojavnih mentalnih bitnostih), in na drugi strani v smer, ki prevprašuje vzpostavitevne pogoje problema duha in telesa in želi pokazati, da problema ni ali pa je rezultat zmotnih samoreprezentacijskih modelov. Obe stališči sta v filozofiji duha oz. v razpravi o ontološkem značaju zavesti vse bolj razširjeni (za eksplozivizem glej npr. Goff, 2016, Robinson, 2007 in Fürst, 2014). Eksplozivisti oz. realisti¹³ glede takšnosti imajo vtis, da bi bil v nasprotnem primeru, torej če bi takšnostim odrekli ontološki status ali zmanjšali njihov metafizičen pomen, metafizični projekt *apriorne* spekulacije spodkopan. Niti ni presenetljivo, da so zagovorniki pojavnih kvalitete oz. pojavnega videza le-tega pričeli dojemati kot vstopna vrata v ekstra-fizikalistično metafiziko, saj imajo na drugi strani nasprotnike, ki so prav tako radikalni v svojem stališču, ti namreč ali zanikajo obstoj pojavnosti (Churchlandova oz. eliminativni materializem) ali pa vztrajajo pri tem, da je pojavnost zgolj iluzija. Nedvomno pa se zdi, da ima Fürst prav, ko vztraja, da fizikalisti ne morejo uporabljati pojavnih pojmov in hkrati zanikati fenomenologijo, zato naj zaključimo to besedilo z nasvetom za vse fizikaliste oz. fizikalistke. Trditi, da imamo zavest in hkrati zanikati njeno pojavnost ne gre, zato morajo zagovorniki fizikalizma prestopiti na stran, ki problematizira sam nastanek problema, torej na stran, ki ga ali zanika ali pa ga razume kot iluzijo. Boj za pojavnost so izgubili, sedaj jim preostane samo to, da jo ali zanikajo ali pa razglasijo za iluzijo.

¹³ Katalin Balog (2016) je predstavnica t. i. kompatibilizma v filozofiji duha, in sicer trdi, da sta realizem takšnosti in fizikalizem združljiva. Načeloma pa je sodobna razprava takšna, da realisti niso metafizično konzervativni in konzervativci niso realisti. Prav tako Balog v tem članku razvija SPP kot vmesno pot, pri tem pa popolnoma ignorira sodobnejše anti-fizikalistične kritike pojavnih pojmov, kot je recimo vidik zaobjetosti, ki ga je razvila Fürst (2014).

Strategy of Phenomenal Concepts: Critique and Relevance

The article presents and places the physicalist strategy of phenomenal concepts in a philosophical context. Its main purpose is to show that this middle way position, which holds that both realism of *qualia* and physicalism are true, cannot be maintained. First we articulate the strategy itself and show what exactly phenomenal concepts are meant to be. Then we highlight one critique of the said strategy in order to show that this middle way of metaphysical conservatism and *qualia* realism is not tenable. In addition, we illustrate that the current discussion on the ontology of consciousness became polarized to such extent that it derailed the compromise viewpoint. At the end, we put forward a piece of advice for physicalists, which is basically a suggestion to abandon the compromise position between the *qualia* realism and physicalism.

Keywords: phenomenal concepts, *qualia*, encapsulating account, metaphysics, physicalism

Literatura

- Armstrong, D. (1963). »Is Introspection Incorrigible?«. *Philosophical Review*, 72, str. 417–432.
- Balog, K. (2016). »Illusionism's Discontent«. *Journal of Consciousness Studies*, 23(11–12), str. 11–39.
- Bregant, J. in Vezjak, B. (2007). *Zmote in napake v argumentaciji: vodič po slabi argumentaciji v družbenem vsakdanu*. Maribor: Subkulturni azil.
- Chalmers, D. (2007). »Phenomenal Concepts and Explanatory Gap«. V Alter, T. in Walter, S. (ur.), *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge*, Oxford: Oxford University Press, str. 167–194.
- Churchland, P. M. (1989): »Knowing Qualia: A Reply to Jackson«. V Churchland, P. M., *A Neurocomputational Perspective*, Cambridge, Mass.: The MIT Press, str. 67–76.
- Frankish, K. (2007). »The Anti-Zombie Argument for Physicalism«. *The Philosophical Quarterly*, 57(229), str. 650–666.
- Fürst, M. (2014). »A Dualist account of Phenomenal Concepts«. V Lavazza, A. in Robinson, H. (ur.), *Contemporary Dualism: A Defense*, New York: Routledge, str. 112–138.
- Goff, P. (2016). »Is Realism about Consciousness Compatible with a Scientifically Respectable Worldview?«. *Journal of Consciousness Studies*, 23(11–12), str. 83–97.
- Jackson, F. (1982). »Epiphenomenal Qualia«. *The Philosophical Quarterly*, 23(127), str. 127–136.

Loar, B. (1990). »Phenomenal States«. *Philosophical Perspectives*, 4, str. 81–108.

Dostopno na:

<http://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/courses/consciousness97/papers/loar.html>
[10.6.2017].

Marton, P. (1998). »Zombies versus Materialists: The Battle for Conceivability«.

Southwest Philosophy Review, 14(1), str. 131–138.

Papineau, D. (2007). »Phenomenal and Perceptual Concepts«. V Alter, T. in Walter, S.

(ur.), *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge*, Oxford: Oxford University

Press, str. 117–144. Dostopno na:

<http://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/faculty/block/conceptsperspectives/papers/Papineau.pdf>
[10.6.2017].

Polcyn, K. (2010). »The Conceivability Argument and the Intuition of Dualism«.

Diametros, 24, str. 90–106. Dostopno na:

<http://www.diametros.iphils.uj.edu.pl/index.php/diametros/article/view/396> [10.6.2017].

Robinson, W. (2007). »Papineau's Conceptual Dualism and the Distinctness Intuition«.

Synthesis Philosophica, 22, str. 319–333. Dostopno na:

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=37152 [10.6.2017].

Stoljar, D. 2005. »Physicalism and Phenomenal Concepts«. *Mind and Language*, 5, str.

469–494. Dostopno na:

<http://philosophy.cass.anu.edu.au/sites/default/files/people/PPC.pdf> [10.6.2017].

Sturgeon, S. (2000). *Matters of Mind: Consciousness, Reason and Nature*. London:

Routledge.

Tye, M. (1995). *Ten Problems of Consciousness*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Tye, M. (1999). »Phenomenal Consciousness: The Explanatory Gap as a Cognitive

Illusion«. *Mind*, 108, str. 705–725.

Tye, M. (2011). *Consciousness Revisited*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.